

УДК 316.323 (430+47+57)

Н. О. Свинаренко

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ СТАНОВЛЕННЯ
ІСТОРІОГРАФІЇ СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОВОЄННОЇ ЗАХІДНОЇ
НІМЕЧЧИНИ У СРСР**

У статті описані характерні загальні особливості дослідження становлення історіографії соціально-економічного розвитку Західної Німеччини після Другої світової війни у СРСР у 1950-1965 рр. та проаналізовано персональний внесок окремих науковців у вивчення цього питання.

Ключові слова: історіографія, соціально-економічний розвиток Західної Німеччини.

В статье описаны характерные общие особенности исследования становления историографии социально-экономического развития Западной Германии после Второй мировой войны в СССР у

1950-1965 гг. и проанализировано персональный вклад отдельных ученых в изучение этого вопроса. **Ключевые слова:** историография, социально-экономическое развитие Западной Германии.

This article describes the typical general features of research becoming historiography socio-economic development in West Germany after World War II in the USSR in 1950-1965 years. And analyzed the individual contribution of individual scientists in the study of this issue.

Key words: historiography, socio-economic development of West Germany.

Постановка проблеми. Протягом довгих десятиліть про німецьке «економічне диво» школярі та студенти нашої країни знали, як про псевдофеномен загниваючого капіталізму з відповідними характеристиками у дусі марксистсько-ленінської ідеології. Цей яскравий фрагмент економічної історії ФРН наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття або висвітлювали фрагментарно, або просто замовчували.

Аналіз актуальних досліджень. Перші історіографічні нароби за даною проблемою належать сучасним російським науковцям – Б. Ю. Зарицькому [7-8] та А. І. Погорлицькому [12].

Мета статті. Визначити особливості початкового етапу дослідження історіографії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини після Другої світової війни, вивчити персональний внесок радянських істориків, економістів та публіцистів у висвітленні цього питання.

Виклад основного матеріалу. До першої групи джерел відноситься література, що видавалася з початку 50 –х і до другої половини 60 –х років ХХ століття. Ця група є найчисельнішою: за кількістю статей, монографій, рецензій їй поступаються наступні. Радянська історіографія цього періоду давала виключно негативні характеристики соціально-економічному розвитку ФРН через прийняття державою плану Маршалла, вступ до ЄЕС, НАТО. На початку 1950-х років у працях істориків починає простежуватись шаблон, від якого вони не відходять до кінця 1980 –х років. У підручниках, курсах лекцій, публіцистиці містилося безліч посилань на праці класиків марксизму-ленінізму і власних поглядів та позицій там знайти практично неможливо. Слід зазначити, що переважна більшість не тільки пропагандистської, але і наукової літератури, виданої в той час, позбавлена необхідної деталізації, і дає суто загальні відомості про деякі аспекти умов роботи та проживання робітників та селян, що не сприяло повній і чіткій картині відтворення соціально- економічного становища всіх категорій населення. Саме опис загальних відомостей про економічний розвиток ФРН, панування в економіці держави монополій, повна залежність від США, зовнішня експансія німецького імперіалізму – найважливіші акценти, що були виділені у праці А. Успенського [14]. Зміст даної роботи є типовим для досліджень того періоду.

Певний вплив на економічний розвиток ФРН мала європейська інтеграція, де ця країна брала активну участь із середини 1950-х років. Як відомо, ця держава була одним із головних засновників Європейського об'єднання вугілля і сталі, а з 1957 року - учасник ЄЕС. Звичайно, з огляду причин, про які згадувалося вище, радянська історіографія містила виключно негативні оцінки цим подіям. Підтвердженням цьому слугують роботи А. Б. Ардаєва [1], М. Восленського [3], Н. Жукова [6].

Досить популярною у 50-ті-60-ті роки ХХ століття була тема гонки озброєнь, мілітаризації провідних капіталістичних держав. Значною мірою це стосувалося і ФРН. Цій проблемі присвятили свої праці радянські вчені Г. Б. Ардаєв, А. Б. Вебер, Н. Г. Жуков, В. І. Малиш. Ці монографії для нашого дослідження важливі тим, що містять інформацію про кризове становище деяких галузей промисловості, соціальні проблеми їх працівників.

Одним із перших, хто започаткував збір, аналіз і систематизацію матеріалів про соціально-економічне становище Західної Німеччини наприкінці 40-х- у 50-х років ХХ століття, був радянський історик М. В. Восленський. Уваги нашого дослідження набув опрацьований автором огляд джерел і літератури, вміщений у роботі «Внешняя политика и партии ФРГ», що з'явилася друком у 1961 році. Крім праць класиків марксизму-ленінізму М. В. Восленський використовував статті журналів «Проблемы мира и социализма», «Коммунист», «Эйнхейт», «Виссен унд тат», «Документация по германскому вопросу. От Атлантической хартии 1941 года до Женевского совещания министров иностранных дел 1959 года», статті та промови Ерхарда та Аденауера [3, с. 118]. Особливе місце у дослідженні історика займали щорічні видання відомства друку та інформації при уряді ФРН – «Германия восстанавливается», «Германия сегодня», «Федеральный законодательный вестник», «Статистический ежегодник»; щомісячники - «Экономика и статистика», «Промышленность ФРГ», «Внешняя торговля Германии»; періодичний друк - «Внешняя торговля», «Вопросы истории», «Новое время», «Советское государство и право» [3, с. 342]. Застосувавши порівняльно-історичний метод, науковець намагався висвітлити широку панораму всебічного розвитку НДР, показати переваги соціального устрою економіки та суспільства на фоні кризового, за словами радянських апологетів, соціально-економічного становища, у якому перебувала Західна Німеччина після Другої світової війни.

Рецензія на цю монографію, яку підготував А. Б. Вебер, була опублікована у 1962 році у журналі «Новая и новейшая история» [2]. Автор називає наукову працю М. С. Восленського першою узагальнюючою працею по зовнішній політиці тогочасної Західної Німеччини і досить високої оцінює. Він викриває суть аденауерської правлячої верхівки держави і звинувачує її в антикомунізмі. Безперечним досягненням цієї монографії А. Б. Вебер називає доволі повне висвітлення еволюції монополістичного капіталу у ФРН після Другої світової війни, на основі обширного фактичного матеріалу і документальних даних, частина яких ніколи раніше не публікувалася у СРСР. А недоліками монографії М. С. Восленського вважає переобтяження цитами викладу матеріалу, і занадто часті, на думку А. Б. Вебера, посилання на коментарів та спостерігачів [2, с. 152].

Фрагментарність висвітлення історичного процесу у перші повоєнні роки у Західній Німеччині, що виявлялася у дослідженні виключно соціальних проблем робітників і селян особливо помітна у дисертаціях того часу. У 1961 році побачили світ дисертації П. М. Масалов «Забастовочная борьба рабочего класса Западной Германии и ее уроки» [11] і В. І. Скворцова «Аграрный вопрос и ФРГ» [13].

Користуючись матеріалами попередників, радянський історик П. М. Масалов досить детально описує стан повоєнної розрухи у Західній Німеччині, кризову ситуацію у промисловому секторі зокрема. В дусі того часу автор намагався довести, що відкрита апологетика монополістичного капіталізму приречена на провал, а фальшиві фрази про «народні акції», «соціальне ринкове господарство» розраховані на те, щоб відволікти трудящих від боротьби проти монополій [11]. Загалом, ця наукова праця П. М. Масалова являє собою аналіз найвідоміших страйків західнонімецьких робітників. У дослідженні чітко описана хронологія подій, зроблена спроба виявити і пояснити причини повоєнного страйкового руху у Федеративній Республіці Німеччині. Дисертація В. І. Скворцова присвячена аналізу зміни становища сільськогосподарських робітників у Західній Німеччині з 1939 по 1960 роки, розкриття антиселянської, на думку В. І. Скворцова, сутності аграрної політики ФРН; експлуаторської ролі монополістичного капіталу [13]. Безперечно, важливим надбанням вченого була значна джерельна база, основу якої становили західнонімецькі юридичні документи, матеріали виступів Л. Ерхарда, статистичні довідники, преса ФРН та інших європейських держав.

У 1962 р. дисертація К. К. Ключникова «Политика «социального партнерства», западногерманские лидеры и классовая борьба немецкого пролетариата» містила досить детальний опис тодішнього антикартельного західнонімецького законодавства. Під виглядом нових істин західнонімецьким громадянам пропонуються старі теорії, добре приправлені соціальною демаго-

гією [9, с. 24]. Ідею соціального ринкового господарства вчений називає «псевдонаукою і невиправданою часом», а її найвідоміших ідеологів – «лакеями буржуазії, котрі будь-якими способами прагнуть захистити наймане рабство» [9, с. 25]. Соціально-економічний розвиток Західної Німеччини описується за періодами: 1945-1949 (застій у розвитку індустрії), 1950-1957 (відродження виробництва), 1958-1959 (активна торговельна експансія) [9, с. 16-17]. У роботі автора домінують терміни «зростання безробіття», «голод», «злидні», «постійна загроза втрати робочого місця».

Після прийняття Західною Німеччиною плану Маршалла у СРСР з'явилася маса публікацій, в яких йшла мова про закабалення країни іноземним (переважно американським капіталом). Історики та економісти у своїх монографіях, статтях пророкували скору загибель німецької економіки намагалися довести, що у ФРН - країні «загниваючого капіталізму», спалахне активна класова боротьба і робітничий клас доведе маси до перемоги. Та вчені замовчують про те, що саме у Західній Німеччині американська допомога дала найдієвіше результати: ФРН не тільки відновила свої втрачені позиції на світовій арені за дуже короткі строки, а й стала лідером країн ЄС. Завдяки плану Маршалла, констатували радянські ідеологи, німецький народ назавжди втратить свої багатства: надра, землю, індустрію.

Досить значний внесок у вивчення історіографії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини має А. Єрусалимський. Зокрема, він першим здійснив бібліографічний опис питання становлення господарського устрою держави у праці «Германский империализм: история и современность», що з'явилося друком у 1964 році [5]. Це була остання праця, що побачила світ за життя видатного вченого-германіста, фундаментальне дослідження, присвячене розробці питань внутрішньої і зовнішньої політики німецької буржуазії з початку ХХ століття і до 60-х років ХХ століття. Література, яку детально опрацював автор, представлена російсько-, та німецькомовними джерелами, виданими з 1950 по 1964 роки у Радянському Союзі, Німецькій Демократичній Республіці, Федеративній Республіці Німеччині, Австрії: статті, промови, фрагменти листування державних, політичних та суспільних діячів, мемуари, монографії, біографії. На відміну від М. В. Восленського, А. Єрусалимський журнальні і газетні публікації як джерела не використовував.

У некролозі, присвяченому цьому визначному історико-германісту описані значні заслуги цієї людини, а також вказуються такі загальні особливості наукової роботи А. Єрусалимського: сполучення наукового аналізу з блискучою літературною майстерністю, вміння розглядати будь-які питання комплексно [4]. Далі автор цієї статті Л. І. Гінцберг додає, що найбільшою заслугою А. Єрусалимського була поява уже після його смерті двотомного видання «Германская

история в новое и новейшее время», адже саме він визначив найсуттєвіші напрямки цієї праці [4, с. 218].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Даний період історіографії характеризувався такою рисою, як спрощене розуміння історичного процесу, досить поверхневий аналіз подій і фактів всесвітньої історії досліджуваного періоду. І у науковій, і у публіцистичній літературі були здійснені спроби розкрити як політичні, так і економічні аспекти зв'язків ФРН зі США, показані рушійні сили так званого невідворотного, на думку радянських науковців, «закабалення західнонімецької економіки». Картини соціально-економічного становища робітників і селян після Другої світової війни, створені авторами, були вельми тенденційними, часто необ'єктивними. Найвагоміший внесок у вивченні даної проблеми належить науковим наробкам М. Восленського та А. Єрусалимського. Вороже ставлення до ФРН у радянській історіографії виявлялося у замовчуванні деяких фактів, їх своєрідній, часто відверто необ'єктивній інтерпретації, перебільшенні ролі тих чи інших негативних соціально-економічних явищ, властивих капіталістичному суспільству. Тема означеного дослідження вивчена тільки у деяких її напрямках та аспектах. Недослідженими на сьогоднішній день є історія виникнення і становлення так званого „середнього класу” у ФРН; механізму і етапів впровадження найдієвіших заходів внутрішньої політики, що проводилася під керівництвом Л. Ерхарда; історичні та економічні аспекти політики протекціонізму у той період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ардаев Г. Б. Новые эксперименты с «народным капиталом» (Западная Германия) / Г. Б. Ардаев, А. Б. Вебер.- М.: Соцэкгиз, 1958. -104 с.
2. Вебер А. Б. Внешняя политика и партии ФРГ /А. Б. Вебер// Новая и новейшая история. - 1962. -№6. - с.150 – 152.
3. Восленский М. В. Внешняя политика и партии ФРГ/М. В. Восленский.-М.: ИМО, 1961. -343 с.
4. Гинцберг Л. И. Памяти А. С. Єрусалимского /Л. И. Гинцберг// Вопросы истории.-1966. - №2. - с. 219-221.
5. Єрусалимский А. С. Германский империализм: история и современность /А. Єрусалимский. -М.: ИМО, 1964. -486с.
6. Жуков Н. Г. Милитаризация экономики и усиление обнищания рабочего класса Западной Германии /Н. Г. Жуков, Г. Г. Григорьев. -М.: Политиздат, 1952. -136 с.
7. Зарицкий Б. Е. Людвиг Эрхард: Секреты „экономического чуда» [Политическая биография первого министра экономики и пятого канцлера ФРГ] /Б. Е. Зарицкий. -М.: БЕК, 1997.-214 с.
8. Зарицкий Б. Е. Экономика Германии: путь по лестнице, ведущей вниз/ Б. Е. Зарицкий. - М.: Юристъ, 2003. -347 с.
9. Ключников К. К. Политика социального партнерства западногерманских профсоюзных лидеров и классовая борьба немецкого пролетариата: автореф. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук/ К. К. Ключников. -М., 1962. - 28 с.
10. Малыш А. И. Трудящиеся Западной Германии под гнетом монополий (1945-1955) /А. И. Малыш .-М.: Госполитиздат , 1956. - 176 с.
11. Масалов П. М. Забастовочная борьба рабочих Западной Германии и ее уроки: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук / П. М. Масалов.-М., 1961.-28 с.
12. Погорлецкий А. И. Экономика и экономическая политика Германии в XX веке : научное издание/А. И. Погорлецкий. -С.-Пб.: изд-во В. Михайлова, 2001.-685 с.
13. Скворцов В. И. Аграрный вопрос и ФРГ: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук /В. И. Скворцов. - Москва, 1961.-30 с.
14. Успенский А. А. Экономическое развитие ФРГ/А. А. Успенский.-М.: МГУ, 1957.-128 с.